

Afganistan (Özbek) Göçmenlerinde Dinsel ve Kültürel Değişim

Religious and Cultural Change in Afghanistan (Uzbek) Immigrants

Gülistan SUCU¹

¹İslami İlimler Fakültesi, Bingöl Üniversitesi, Bingöl
· gsucu@bingol.edu.tr · ORCID > 0000-0002-7213-6711

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 28 Şubat/February 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 09 Aralık/December 2024

Yıl/Year: 2024 | **Sayı - Issue:** 57 | **Sayfa/Pages:** 23-49

Atıf/Cite as: Sucu, G. "Afganistan (Özbek) Göçmenlerinde Dinsel ve Kültürel Değişimi"

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 57, Aralık 2024: 23-49.

Yazar Notu/ Author Note: "Bu makale, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde "Afganistan (Özbek) Göçmenlerinde Din Algısı ve Kültürel Değişim Üzerine Nitel Bir Araştırma" adlı doktora seminerinden üretilmiştir.

"Etik Kurul Beyanı/Ethics Committee Approv: Bu çalışmanın etik kurul izni Bingöl Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 21.02.2024 tarihli ve 142743 nolu sayısı ile alınmıştır.

AFGANİSTAN (ÖZBEK) GÖÇMENLERİNDE DİNSEL VE KÜLTÜREL DEĞİŞİM

ÖZ

Çalışmada son kırk üç yıl içinde Afganistan'dan Türkiye'ye göç etmiş Afgan (Özbek) göçmenlerin dinî algıları, yaşayış ve davranışlarıyla birlikte sosyokültürel açıdan değişimleri araştırılmıştır. Araştırma nitel bir desene sahip olup araştırmada mülakat tekniği kullanılmıştır. Farklı illerden on katılımcıyla görüşme yapılmıştır. Katılımcılar, Türkiye'ye savaş, yaşam kaygısı ve evlilik gibi nedenlerle göç etmiştir. Türkiye'yi seçmiş olmalarındaki etken, Müslüman kimlikleri ve etnik köken olarak kendilerini Türkiye'ye yakın görmeleridir. Katılımcılara Türkiye'ye uyum ve memnuniyet, memleket özlemi, geleceğe ilişkin beklenti, hayat standardı, göç sürecindeki zorluklar, gelenek ve kültürleri, komşulukları, sosyal ve manevi destek, çok eşlilik ve bağımlılıkla ilgili sorular sorularak kültürel değişime; din eğitimi, dinî hayat ve dinî başa çıkma ile ilgili sorular sorularak da dinsel değişime yönelik veri elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada göçmenlerin Türkiye'den memnun oldukları, ülkelerine geri dönmeyi düşünmedikleri bulunmuştur. Ancak göçmenler, her ne kadar Türkiye'ye uyum sağlamış gibi görünse de kendi etnik gruplarıyla alt kültür oluşturdukları ve entegrasyon stratejisini seçtikleri söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Kültürel Değişim, Göç, Göçmen, Afgan (Özbek).

RELIGIOUS AND CULTURAL CHANGE IN AFGHANISTAN (UZBEK) IMMIGRANTS

ABSTRACT

In this study, the religious perceptions, lives and behaviors of Afghan (Uzbek) immigrants who have migrated from Afghanistan to Turkey in the last forty-three years, as well as their sociocultural changes were investigated. The research has a qualitative design and interview technique was used in the research. Ten participants from different provinces were interviewed. The participants migrated to Turkey for reasons such as war, life anxiety and marriage. The reason why they chose Turkey is that they see themselves close to Turkey in terms of their Muslim identity and ethnicity. The participants were tried to obtain data on cultural change by asking questions about adaptation and satisfaction with Turkey, longing for the country, expectations for the future, standard of living, difficulties in the migration

process, traditions and cultures, neighborhoods, social and spiritual support, polygamy and addiction; An attempt was made to obtain data on religious change by asking questions such as religious education, religious life and religious coping. In the study, it was found that migrants were satisfied with Turkey and did not think of returning to their country. However, even though they adapted to Turkey, it can be said that they created subcultures with their own ethnic groups and chose the integration strategy.

Keywords: Psychology of Religion, Cultural Change, Migration, Migration, Migrant, Afghan (Uzbek).

GİRİŞ

Göç, toplumsal değişimin hem ürünü hem de önemli bir göstergesidir. Dünya tarihinin gidişatını, toplumların gelişimini, devletlerin oluşumunu ve kişilerin yaşam dünyalarını değiştirme kapasitesine sahiptir (Erdoğan, 2019, 17). Özellikle Anadolu coğrafyası bir göç tarihidir. Onuncu ve on birinci yüzyılda Anadolu'ya ilk ve son gelen kavim sadece Türkler olmamıştır (Özipek - Tanrıkulu, 2021, 10). Jeopolitik konum olarak uzun yıllardan beri Türkiye bir "köprü" konumundadır. Eski çağlardan itibaren İpekyolu gibi klasik ticaret yolunun Anadolu toprakları üzerinden geçmesi aynı zamanda İstanbul'un Asya ve Avrupa kıtalarını birleştiren önemli bir bağlantı noktasında yer alması bireysel ve kitlesel göç dalgasından en hızlı etkilenen ülkelerden biri durumuna getirmiş ve adeta göçmenlerin "sığınak ülkesi" olmuştur (Sağıroğlu, 2015, 9).

Dünya geneline bakıldığında en fazla göçmen ve mülteci çıkan bölgeler iç savaşların, terörün ve bunların sonucunda yoksulluğun ortaya çıktığı Asya, Orta-doğu ve Afrika ülkeleridir. Her ne kadar mülteci probleminin ortaya çıkışının birçok yerel nedeni olsa da asıl neden, bazı devletlerin bu coğrafi alanlara yönelik jeopolitik emelleri, emperyalist istekleri ve sömürme arzularından kaynaklanmaktadır. İç karışıklıklarla çalkalanan hemen hemen her ülkede bir veya birden fazla Batı ülkesinin ya silahlı gücü ya da silahlandığı terör grupları vardır. Bu gruplar ülkelerde kurulu bir düzen oluşmasının önündeki en büyük engeldir. Diğer bir neden ise, İslâm dininin farklı biçimlerde yorumlanmasından kaynaklı mezhep karşıtlığının doğuşudur. Mesela; Ehl-i sünnet ve Şîa gibi mezheplerin ortaya çıkmasıdır. Ayrıca batılı oryantalistler ve istihbarat örgütlerinin etkisiyle ortaya çıkan Vehhâbilik ve Selefiyye gibi şiddet eğilimli akımların doğması İslâm ülkelerinde iç çatışmaları arttırmış, DAİŞ ve Taliban gibi örgütleri ortaya çıkarmış ve bunun sonucunda milyonlarca mülteci göç etmiştir (Arınç - Zaman, 2018, 679).

Öte yandan Taliban'ın ortaya çıkmış olduğu ülke olan Afganistan tarihine bakıldığında “Büyük Oyun” sürecinde Asya üzerinde rekabet halinde olan İngiltere, Rusya ve ABD, Afganistan için tehdit unsuru haline gelmiştir. Ülkede uzun süren savaşlar, ülke içindeki etnik farklılıkları görünür hale getirmiş ve etnik grupların çatışmasına yol açmıştır. Ayrıca toplumsal yapının dönüşmesine eğitim ve bürokraside yetişen kişilerin yok olmasına, aile bağlarının zayıflamasına ve geleneksel dinsel kabile önderlerinin yerine savaş ağaları ve Taliban'ın doğmasına neden olmuştur. Böylece süfi geleneğe sahip ve kendine özgü İslam geleneği olan Afganistan, radikal İslam coğrafyası haline gelmiştir. Bilhassa Sovyetlerin 1979-1989 tarihleri arası Afganistan'ı işgalinde yaklaşık 877 bin, bazı kaynaklara göre de 2 milyon mücahit, asker, kadın, çocuk, yaşlı vefat etmiş ve çok sayıda insan sakat kalmıştır. 5-7,5 milyon Afgan vatandaşı ülkeyi terk ederek Pakistan ve İran'a mülteci olarak sığınmıştır (Erman, 2013, 459).

Afganistan savaşı Türkiye'yi de etkilemiş ve dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 1981'de Pakistan'daki mülteci kamplarına gerçekleştirmiş olduğu ziyaret esnasında Türk soylu mültecilerle görüşme yapmış ve bunun akabinde göçmenlerin ülkeye kabul süreci başlatılmıştır. 1982 yılında çıkartılan iskân kanunuyla 2000 civarında Afgan (Özbek) grup Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa bölgelerine; 300 kişilik bir diğer grup ise Kayseri'ye yerleştirilmiştir. Bu iskân haricinde binlerce Türkistanlı Afganistan, İran, Pakistan veya Arap ülkelerden serbest göçmen olarak halen gelmektedir. Bu göçmenler, başta İstanbul olmak üzere akrabalarının veya tanıdıklarının yaşamakta oldukları illere göç etmektedir (Andıcan, 2003, 697). Ayrıca 1982 yılında Hatay ve Urfa'ya iskân ettirilen Afgan göçmenler, zamanla ekonomik zorluklar yaşamaya başlayınca geçimlerini sağlamak için iskân yerlerini terk etmeye başlamıştır. Bir kısmı İstanbul/Zeytinburnu'nda dericilik sektöründe çalışmaya başlamış, bir kısmı da Bursa gibi büyük kentlere göç etmiştir (Öztürk, 2014, 123).

Türkiye, aynı zamanda dünyada en fazla mülteciye ev sahipliği yapma açısından önemli bir bölgedir. Yaklaşık 3.6 milyon Suriye vatandaşı ve 320.000 kadar da diğer milletlerden kayıtlı sığınmacı mevcuttur (UNHCR, 2024). Düzensiz göç istatistiklerinde ise Afganistan ilk sırada yer almaktadır. Düzensiz Afgan göç dağılımı en yüksek 2019'da (201.437), 2020 (50.161), 2021'de (70.237), 2022 (115.775), 2023'de ise, (67.463)'dür (Göç İdaresi Genel Başkanlığı, 2024). Dolayısıyla Türkiye'yi de ziyadesiyle ilgilendiren bu gelişmelere bağlı olarak son yıllarda gittikçe görünürlük kazanan göç meselesi şüphesiz akademinin ilgisini çeken konulardan biri durumuna gelmiştir. Çok katmanlı bir yapıya sahip olmasından dolayı disiplinler arası bir alan olan göç, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, tarih, ekonomi, şehir çalışmaları, kültürel çalışmalar ve siyaset bilimi gibi sosyal bilimin tüm alanlarında kendine özgü teorik ve kavramsal bağlamlarda tartışılmaktadır (Bodur, 2020, 1).

Göç, esasında en iyi koşullar altında dahi travmatik bir olaydır (Akhtar, 2018, x1). Bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan göç, bireylerin kimliği üzerinde uzun vadede etki bırakır ve karmaşık bir psikososyal süreçtir. Terk edilen ülkeyle birlikte kişilerde derin kayıpları da beraberinde getirir. Sorgulanmayan sosyal gelenek, alışılan yiyecekler, müzikler ve ana dilden dahi vazgeçilir. Yeni ülkeyle birlikte tuhaf gelen yiyecekler, öncesinde ruhsal olarak tecrübe edilmeyen tarih, tanınmayan kahramanlar, farklı siyasi meseleler, yeni şarkılar, yabancı bir dil, rengi olmayan bayramlar gibi yeni kültürler görsel olarak kişiye yabancı bir manzara sunar. Ancak bu kayıplar değişim ve gelişim fırsatlarını da sunmaktadır (Akhtar, 2018, 3). Ayrıca Sherif'in üzerinde durduğu sosyal etki ve norm kuramına göre de değişen koşullarla birlikte yeni normlar, kişileri buldukları toplumun grup kurallarına uymaya yöneltmektedir (Sherif, 1936, 89; Güney, 2009, 168).

Nitekim göç eden birey göçle beraber tüm hayatını değiştirmeye niyet etmiş ve yeni bir hayata başlamayı göze almıştır. Yeni edinilen çevreyle birlikte farklı şartlar, buradan edinilmiş kazanım ve tecrübeler, daha önceki yerin geleneksel dinî inanış, değer, norm, uygulama ve adetleriyle etkileşime girmektedir. Bu durum, zamanla bireyde değişim ve dönüşüme neden olmaktadır (Coştu, 2020, 5). Bir diğer ifadeyle kültürel değişim, bir kültürün başka bir kültürle ilişki ve alışverişi sonucunda etkileşime girerek bireyin yaşamında ve davranışlarında değişime girmesidir (Güvenç, 2013, 165). Böylece göç eden kişilerde yeni topluma uyum süreci başlar. Uyum, ev sahibi toplumun göçmenlerdeki farklılığı kabul etmesi, saygı duyması aynı şekilde göçmen grubunda sosyal bütünleşmeye çaba sarf etmesidir. Sosyal bütünleşme çok yönlü olup hem göçmen grubun hem de yerel halkın bu sürece eşit derecede katkıları vardır (Özçürümez - İçduygu, 2020, 23-24). Şayet ev sahibi toplumun ayrımcılık gibi olumsuz tutum ve davranışlar göstermesi veya göçmen grubun toplum kurallarına ters düşen olumsuz hareketler sergilemesi durumunda uyum süreci akim kalacaktır.

Kültürün bir diğer önemli temel unsurları din ve inançtır. Bu iki unsur, insanlık tarihinin olmazsa olmazlarındandır. Sosyal ve kültürel kurumlar olarak din ve inanç sistemleri bireyler ve toplumların günlük yaşantılarında davranışlarına yön veren faktörlerdir (Kara - Saroğlu, 2021, 364). Nitekim peygamberler tarihine baktığımızda dinlerin tek tek bireylere değil toplumlara gönderildiği ve dinin toplumsal bütünleşmede oldukça etkili bir faktör olduğu görülmektedir (Karaca, 2015, 123). Din, benzer inançlara sahip farklı kültürler arasında uyumu kolaylaştırırken; farklı inançlara sahip toplumları ise ayırıştırma özelliğine sahiptir (Özmen, 2012, 81). Dolayısıyla konuya göç üzerinden bakılırsa göçle birlikte yeni karşılaşılan kültür, bireylerin dinî inançlarına etki etmekte ve davranışları üzerinde değişimlere neden olmaktadır. Son zamanlarda bu konular sosyal psikologların yanı sıra din psikologlarının da ilgisini çekerek bilim dünyasında önem kazanmaya başlamıştır (Berry, 2006; Rudmin, 2009; Sağır, 2014; Özcan, 2019; Tanrıverdi, 2019).

Göç çeşitleri; bireysel, toplu, düzenli-düzensiz, geçici, iç-dış, zorunlu-serbest ve dinî göç olarak sınıflandırılmaktadır (Oral - Çetinkaya, 2017, 2). Göçü meydana getiren etkenlere bakıldığında baskıcı otorite, terör, şiddet, sivil çatışmalar, ekonomi gibi birçok nedeni bulunmaktadır. Ancak göçün temelinde yatan esas neden hayatta kalma isteği ve yaşam kaygısıdır. Temelde ise göç, hangi nedenden olursa olsun kişide derin izler bırakmaktadır. Özellikle zorunlu göçlerin verdiği zarar diğerlerine göre daha fazladır (Kirman - Dölek, 2017, 17).

PROBLEM

Bu araştırmanın problemi Afgan (Özbek) göçmenlerin dinî algı, yaşayış ve davranışlarıyla birlikte sosyo-kültürel bakımdan değişim yaşayıp yaşamadıklarını şayet değişim yaşıyorlarsa bunun ne yöne doğru gittiği ve muhtevasının ne olduğunu araştırmaktır.

AMAÇ

Araştırmanın amacı, son kırk üç yıldır Türkiye'ye gelen Afgan (Özbek) göçmenlerin kültürel uyumu, psikolojik sorunu ve dinî algılarına yönelik sonuçları tespit etmek ve karşılaşılan problemlere öneri sunmaya çalışmaktır. Göçle ilgili yapılan çalışmaların daha çok geçici koruma (GK) kapsamında Suriyeli mültecilere yönelik olduğu Irak, Afganistan, Sudan, Somali gibi diğer uyruklu göçmenlerin geri planda kaldığı görülmektedir (Yenginar, 2018, 3). Dolayısıyla bu çalışma, ele aldığı örneklemin uyuğu açısından önem arz etmektedir. Her ne kadar örnekleme-deki bazı katılımcıların göç etmiş olduğu tarih, yakın tarih olmasa da yapılan çalışmalar, göçün ilk yıllarında yaşanan sila hasretinin yaşlılık döneminde dahi geçmediğini göstermektedir (Draaisma, 2016, 105-106). Bu çalışma, göçmenlerdeki kültürel-dinî değişim, uyum ve psikolojik iyi oluşu ele almaktadır. Gerek ele almış olduğu konu gerekse problem açısından din psikolojisi alanına katkı sağlamayı ve Afgan göçmenler üzerinde farkındalık oluşturmayı hedeflemektedir.

YÖNTEM

Bu araştırma nitel bir desene sahiptir. Nitel araştırmadaki amaç, katılımcıları kendi bakış açılarına göre anlamaya çalışmaktır. Araştırmacının kendi düşüncesi ne olursa olsun katılımcıların kelime ve eylemleri üzerinden bakış açılarını anlamak ve olayı bu bakış açısı üzerinden raporlamaktır (Büyüköztürk vd., 2016, 46). Özellikle nitel araştırma, sosyal-dinî olgu ve olayları yorumlarken, aralarındaki ilişkiyi derinlemesine inceler (Çapcıoğlu vd., 2018, 226). Araştırmada veriler, mülakat tekniğiyle elde edilmiştir. Bu teknik, konunun muhataplarıyla esnek görüşme sunarak kendileriyle ilgili detaylı bilgi elde edilmesini sağlar (Creswell, 2017, 281).

SINIRLILIKLAR

Araştırma, çalışma grubu ve özellikleri, 22 Ocak 2022-25 Şubat 2023 zaman aralığı, çalışmada kullanılan teknik yöntem, mülakatta sorulan sorular ve içerik analizi ile sınırlıdır.

ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmada maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemdeki amaç, evren hakkında genellemeye varmadan küçük bir örneklemeden çeşitliliği veya benzerlikleri yansıtmaya çalışmaktır (Yıldırım - Şimşek, 2016, 119-120). Bu nedenle, Türkiye'ye yakın zamanda gelen 2 katılımcının araştırmaya dahil edilmesi farklılığı belirlemek amaçlıdır. 10 katılımcının araştırma da yeterli görülmesi; cevapların birbirini tekrar etmesi, konunun dışına çıkıldığı ve veri doyumunun sağlandığı düşüncesidir. Araştırmaya deprem öncesinde Hatay'dan bir katılımcı katılmış, deprem sonrasında Hatay'daki göçmenlerin önceliğinin değişmesinden ötürü başka katılımcıyla görüşme yapılmamıştır.

Kültürel-dinî değişim ve sosyal uyum gibi olguların kısa sürede gerçekleşmemesi ve bu sürecin nesiller boyu bazen de yüzyıllarca devam ettiği (Berry, 2005, 697) düşünülerek 1982'de Türkiye'ye gelmiş olan göçmen katılımcılar araştırmaya dahil edilmiştir. Nitekim bir toplumda azınlık olma psikolojisinin arka planında kimlik, aidiyet, inanç, değerler, dışlanma, yalnızlık, yaşam memnuniyeti, başa çıkma gibi birçok faktör bulunmaktadır. Dolayısıyla azınlık olma psikolojisi stresinin nesilden nesle aktarıldığı göz önünde bulundurulduğunda “göçmen” kimliğinin en az üç nesli kapsadığı söylenebilir.

Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Meslek	Yaş	Gelir Düzeyi	Çocuk Sayısı	Türkiye'ye Geliş Yılı	Yaşadığı Yer	Vatandaşlık Durumu	
K1	Kadın	Evli	Okur Yazar	Ev Hanımı	50	Orta	4	1982	Bursa	T.C. Vatandaşı
K2	Kadın	Evli	Ortaokul	Ev Hanımı	41	Orta	5	1982	Tekirdağ	T.C. Vatandaşı
K3	Kadın	Evli	Okur Yazar	Ev Hanımı	26	Orta	-	2019	Bursa	İkametgâhlı
K4	Erkek	Evli	İlkokul	İşçi	46	Orta	5	1982	Tekirdağ	T.C. Vatandaşı
K5	Erkek	Evli	Okur Yazar	Çiftçi	61	Orta	4	1982	Bursa	T.C. Vatandaşı
K6	Kadın	Evli	Okur Yazar Değil	Ev Hanımı	71	İyi	3	1982	Urfa	T.C. Vatandaşı

K7	Erkek	Evlü	Lise	Esnaf	49	Orta	6	1996	Urfa	T.C. Vatandaşü
K8	Kadın	Evlü	İlkokul	Hay-vancılık	43	İyi	5	1982	Bursa	T.C. Vatandaşü
K9	Kadın	Eşü Ölmüş	Okur Yazar Değil	Ev Hanımı	57	Alt	5	2017	Bursa	İkametgâhlı
K10	Erkek	Evlü	Okur Yazar	İnşaat	43	İyi	6	1990	Hatay	T.C. Vatandaşü

VERİLERİ TOPLAMA VE ANALİZ ETME TEKNİKLERİ

Bu araştırmada katılımcılara kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmış ve çalışmada katılımcıların isimleri “K1, K2” şeklinde kodlanmıştır. Görüşme online görüntülü ve yüz yüze şeklinde yapılmış, görüşme esnasında ses kaydı alınmış ve ses kaydının silinme ihtimaline karşın ayrıca notlar da tutulmuştur. Özellikle yakın tarihte gelenlerin Türkçeye tam hâkim olmadığı göz önünde bulundurularak sorular, Özbekçe sorulmuştur. Araştırmanın güvenilirlik ve geçerliliğü esas alınmış, katılımcıları yönlendirici, sorgulayıcı ifadelerden uzak durulmuştur.

1. GÖÇ İLE İLGİLİ BULGULAR

1.1. Göç Nedenleriyle İlgili Bulgular

Katılımcılara ülkelerinden niçin göç ettiklerine yönelik sorular sorulmuştur ve katılımcılar, farklı nedenlere bağılı olarak göç etiklerini ifade etmişlerdir.

1.1.1. Savaş, Yaşam Kaygısı ve Evlilik

Katılımcıların büyük çoğunluğü savaştan dolayı göç etmişler sadece (K3), Türkiye’den biriyle evlendiğü için ülkesinden ayrıldığını bildirmiştir.

Afganistan-Rus savaşından dolayı göç ettik. Afganistan’a gelme sebebimiz de 1920’lerde Özbek-Rus savaşıydı. Aslen Timur Türklerindeniz. Yani dedelerimiz de Afganistan’da mülteciydi (K5).

Askerdeydim, asker misin, işçi misin belli değıl. Askerde arkadaşlarımlın çoğü öldü, hatta birçoğunu kendi ellerimle gömdüm. Ailede kalan tek erkek çocuktum. Amcam korktu, içimizde en azından sen yaşa, diyerek beni göçe zorladı. Savaş vardı, komşularımız da ölmeye başlayınca önce Pakistan’a gittim. Orada 4 yıl kaldıktan sonra 1996 yılında İstanbul’a geldim (K7).

İç savaş vardı, eğer göç etmeseydik, kardeş kardeşi vuracaktı, kardeş katili olacaktık. O yüzden mecbur ülkeden çıkış yapmak durumunda kaldık (K10).

(K10), (K7)'yi destekleyen açıklamada bulunmuş, kardeşi kardeşe vurduktan ve düşmanı belli olmayan bir savaş olduğuna dikkat çekmiştir. Göçmenler dış güçlerden kaynaklı savaşın yanı sıra iç çatışmalardan dolayı da göç etmiştir. Hayatta kalma güdüsü, insanı güvenilir yer arayışına itmektir. Türk'ün (2014, 91) araştırmasına göre, Türkiye'ye gelen Afgan göçmenler sosyal nedenlerden dolayı göç etmişlerdir. Bu sosyal nedenlerin en başında güvenlik kaygısı gelmektedir. Bir kısım göçmen, Afganistan-Rus savaşının getirdiği kaygılarla, bir diğer kısmı ise, İran'ın yabancılar konusundaki genel tutum ve politikasından dolayı Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye'yi seçmelerindeki en büyük neden, coğrafi kolaylık ve kültürel yakınlıktır. Benzer çalışmalarda (Kılıç, 2023; Öksüz, 2021) Afgan göçmenler; savaş, güvenlik, Taliban baskısı ve eğitim için göç ettiklerini söylemiştir. Dolayısıyla savaş, ekonomik zorluklar ve dinî baskı gibi nedenler insanları göçe zorlayan en temel etkenlerin başında yer almaktadır.

11.2. Göçmenlerin Türkiye'yi Seçme Nedeni

Göçmenlere neden Türkiye'yi seçtiklerine yönelik soru sorulmuş ve eski tarihlerde Türkiye'ye göç eden (K5), şu şekilde ifade etmiştir:

Evren döneminde bizi Almanya da istemişti fakat Türkiye, Türk devleti olduğu için Müslüman kardeşimiz olduğu için burayı seçtik. Babamlar dedemler gavurdan kaçıp, yine gavura mı gideceğiz, dediler (K5).

Aynı şekilde diğer katılımcılar da Türkiye'nin Müslüman ülke olması ve etnik köken olarak Türkiye'yi kendilerine yakın gördükleri için seçtiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca Kılıç (2023, 102) ve Göçmez'in (2008, 168) araştırmasında da Afgan göçmenler, Türkiye'nin Müslüman ülke olması ve benzer dinî uygulamaların (cami, ezan, dini bayram vs.) uyum süreçlerini kolaylaştırdığını belirtmişlerdir. Ulu ve Tanrıverdi'nin çalışmasında da Suriyeli mülteciler, Türkiye'yi dini değerlerine yakın buldukları için tercih ettiklerini ifade etmişlerdir (Ulu - Tanrıverdi, 2020, 185). Buradan hareketle, yeni göç edilen ülkede geleceğin belirsiz olması ve güvensizlik hissiyatına karşın her iki ülkedeki din birliğinin göçmenlere önemli bir destek sağladığı ve onların aidiyet hislerini pekiştirdiği söylenebilir.

1.2. Türkiye'ye Uyum ve Memnuniyetle İlgili Bulgular

1.2.1. Dil

Araştırma kapsamında göçmenlerin gerek kendileri gerekse çocuklarının Türkiye'ye uyum ve memnuniyetleriyle ilgili sorular yöneltildiğinde çoğunluk Türkiye'den memnun olduklarını, başlarda dil problemiyle karşılaşsalar da Türkçenin zor bir dil olmadığını ve kolay uyum sağladıklarını ifade etmişlerdir. (K9) ise, yakın bir tarihte Türkiye'ye geldiği için henüz dil problemini aşamamıştır.

Çocuklarım Türkçeyi çabuk öğrenip, uyum sağladılar. Fakat ben Türkçe bilmediğim için problem yaşıyorum (K9).

Türkçeyi artık anlıyorum ama konuşamıyorum çarşıya veya resmi yerlere gittiğimizde eşim ve görümcelerim yardımcı oluyorlar (K3).

(K3)'ün ifadesinden de anlaşıldığı üzere Türkiye'ye yakın zamanda gelen göçmenler, dil edinme problemi yaşamaktadırlar.

Tekirdağ'a ilk geldiğimde hem ekonomik hem kültürel sıkıntılarımız oldu. Çocuklarım okulun ilk 3 yılı problem yaşadı. Arkadaşları sınıfta "çinli, çinço" diye dalga geçiyormuş, çocuklarımı ağlatıyorlarmış. Bazen arkadaşlarını uyarmaya giderdim şimdi alıştı hem çocuklar hem de arkadaşları (K2).

(K2)'nin çocukları çekik gözlü olmalarından dolayı arkadaşları tarafından fiziksel olarak farklı görülmüş ve etiketlenmişler ancak arkadaşları bu duruma zamanla alışmışlar. Göçün uyum faktörlerinden biri de kültürel yakınlıktır. Gruplar kültürel ve fiziki görüntü olarak birbirine ne kadar yakın olursa uyum süreçleri de o kadar hızlı olur. Grupların uyum sürecinde fiziki yakınlığın önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

1.2.2. Yeniden Göç Düşüncesi

Görüşmecilere "Afganistan'a veya farklı ülkelere göç etmeyi düşünüyor musunuz?" şeklinde soru yöneltildiğinde hiçbiri böyle bir düşüncelerinin olmadığını ve yeni bir düzen kurmanın zorluğundan bahsetmişlerdir.

Ben en son 2007'de Afganistan'a gittim, kendim durmak istemedim. Çok yoksul bir memleket emniyet yok, su yok, başkentte bile sürekli patlama var. Zaten bizim kökenimiz Türk, başka ülkeye gitmeyi ya da Afganistan'a geri dönmeyi düşünmüyorum. Hatta savaş olsa bu ülke için savaşırım (K5).

Hiçbir katılımcı Afganistan'a dönmeyi istememektedir. Katılımcıların kökenleri Orta Asya Türklerine dayandığı için etnik olarak kendilerini Türkiye'ye yakın

görmekteler ve Afganistan'daki yoksulluk ve savaşın biteceğini düşünmemektedirler. Ayrıca yeni bir yere uyum ve düzen kurmanın oldukça zor olacağını bildirmişlerdir. Aynı şekilde Tanrıverdi ve Ulu'nun çalışmasında Suriyeli göçmenler, yeniden düzen kurmanın zor olduğunu, savaşın tamamen biteceğine güvenmediklerini, bu nedenle dönmek istemediklerini bazı katılımcılar ise, aidiyet duygusundan dolayı dönmek istediklerini belirtmişlerdir (Ulu - Tanrıverdi, 2020, 202).

1.3. Memleket Özlemi ve Geleceğe İlişkin Beklentilerle İlgili Bulgular

1.3.1. Özlem

Katılımcılara Afganistan'da en çok neyi özledikleri hakkında soru yöneltildiğinde geride bıraktıkları yakınlarını özlediklerini veya yarım kalan hayallerini tamamlamayı istediklerini ifade etmişlerdir.

İki kızım Afganistan'da yaşıyor, onları ve kız kardeşlerimi, akrabalarımı özlüyorum (K9).

Ailemi çok özlüyorum, Afganistan'ın kavununu özledim, babamın yetiştirdiği kavun çok farklıydı, şirindi (K3).

(K10), (K4) ve (K7) katılımcılar ise, Afganistan'da yarım kalan hayallerini gerçekleştirmeyi istediklerini belirtmişlerdir.

Afganistan'dan 10 yaşındayken ayrıldım. O zamanlar ata binmeyi hayal ederdim. O hep içimde kaldı, oraya gidip ata binmeyi isterdim (K10).

Özlediğim bir şey yok, sadece medresedeyken hafız olmayı çok istemişim. O kadar çok dayak yedim ki bir seferinde hoca kürekle belime vurmuştu, izleri hâlâ durur. Yani hayalim yarım kaldı, hafızlığı tamamlamayı isterdim. Allah bana bir gün maddi güç verirse, Afganistan'da medrese inşa etmek isterim (K7).

İlerde emekli olduktan sonra arabamla hanımı da yanıma alıp Afganistan'ın doğa güzelliklerini gezmek istiyorum (K4).

(K10), küçükken ata binemediği için bu isteği içinde ukde kalmıştır. Aynı şekilde (K7)'nin hafızlığı yarım kalmış ve ilerde hafızlığını tamamladıktan sonra hayalindeki medreseyi inşa etmeyi istemektedir. Ayrıca Afganistan'daki hocaların katı/otoriter eğitim anlayışına dikkat çekmiştir. (K4) ise emekli olduktan sonra Afganistan'ın doğa güzelliklerini eşyle birlikte gezmek istediğini ifade etmiştir. Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde yarım kalan işlerinin onlarda zeigarnik^[1] etkisi oluşturduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ülkeden göç edilse de duygulardan

[1] Yarım kalmış işleri tamamlama isteği

göç edemedikleri ve bu duyguların ya da gerçekleştirilemeyen hayallerin onlarda derin izler bıraktığı görülmektedir.

Benim hiçbir akrabam yok oraya ne gitmek ne de görmek istiyorum (K6).

Bazı katılımcılarda zeigarnik etkisi görülürken bazılarında ise yakınlarına özlem duydukları görülmektedir. Sadece (K6), yaşamış olduğu zorluk ve sıkıntılardan dolayı Afganistan'a özlem duymamaktadır. Çünkü ülkesine döndüğünde yine aynı sıkıntılarla karşılaşmaktan endişe duymaktadır.

1.3.2. Gelecek Beklentisi

Göçmenler yeni bir ülkeye gelecek umuduyla göç etmektedirler. Gelecekle ilgili beklentileri sorulduğunda şu şekilde yanıtlar alınmıştır:

Barış, sağlık istiyorum savaş olmasın (K3).

Gelecekte beklenimiz devlet güçlü olsun, devlet güçlü olursa biz güçlü oluruz. Çocuklarımız okusun ve dinini yaşasınlar (K5).

...Beklentim, kocam artık şu inek beslemekten vazgeçsin, ben de artık torunuma bakıp rahat rahat oturup çayımı içip, gezeyim (K6).

Gelecekle ilgili soru sorulduğunda katılımcılar barış, huzur, sağlık ve çocukları için iyi bir eğitim istediklerini belirtmiştir. Ancak (K6), farklı bir görüşte bulunarak ömrünün geri kalan kısmında artık hayvancılıkla uğraşmak istemediğini söylemiştir. Çünkü Afganistan'da hayvancılık işiyle uğraşmış ve Türkiye'ye geldikten sonra da aynı işe devam etmiştir. Göçün temel nedenlerinden biri de daha konforlu bir hayat arzusudur. Nitekim (K6) da gelecekte hayat standartlarının değişmesini umut ederek göç etmiştir.

1.4. Hayat Standardı ve Komşuluk İlişkileri ile İlgili Bulgular

Katılımcılara Afganistan'da yaşamış oldukları ev standardı üzerine soru sorulduğunda (K3) dışındaki diğer katılımcılar, kırsal yerleşim yerinde yaşadıklarını evlerinin çadır veya kerpiçten yapılan evler olduğunu söylemiştir. Türkiye'de ise (K2, K4) dışındaki katılımcılar, kırsal yerleşim yerinde yaşadıklarını evlerinin normal standartta ev olduğunu belirtmiştir. Komşularının da kendileri gibi Afgan-Özbek asıllı göçmen olduğunu ve komşuluk ilişkilerinin genel olarak "iyi" olduğunu ifade etmiştir.

Komşularım iyi, fakat dil bilmediğimden dolayı Türk komşularıma gidip gelmiyorum (K9).

(K9), dil bilmediği için farklı etnik kökenden olan komşularıyla etkileşime girmemiştir. Katılımcılar, genel olarak kendi etnik grubuna yakın kişilerle komşuluk etmektedir. Farklı etnik gruplarla yakın olmaktan endişe duydukları ve kendilerini güvende hissetmedikleri görülmüştür. Eraslan'ın yapmış olduğu araştırmada Özbek göçmenlerin komşuluk ilişkilerinin Anadolu halkı gibi olduğunu ancak kendi etnik grubuyla daha iyi ilişki kurduklarını tespit etmiştir. İkinci ve üçüncü kuşak nesilde ise, bu sınırlılığın esnemeye başladığını ve diğer etnik kökenlerle de ilişki kurduklarına dikkat çekmiştir (Eraslan, 2016, 319-320). Doğan'ın (2020, 160-161) araştırmasındaki Afgan Hazara grubundaki kişilerin yaklaşık %94'nün Türk komşusu bulunmakta ancak bu bireylerin yaklaşık yarısından fazlasının Türk komşularıyla görüşmedikleri tespit edilmiştir. Bunun nedeni Türkçe bilmedikleri için komşularıyla ve ev sahibi toplumla iletişime geçme çekinceleridir. Afgan (Özbek) göçmenlerin kendi etnik gruplarıyla komşuluk etmeleri, alt kültür oluşturdularını ve entegrasyon stratejisini tercih ettiklerine dair yorumlar yapılabilir.

1.5. Göç Sürecinde Yaşanan Zorluklarla İlgili Bulgular

1.5.1. Ulaşım ve Birlikte Yaşama Zorluğu

Göç ederken şüphesiz kişilerin karşılaştıkları en büyük zorluklardan biri yol meşakkati ve ulaşımdır. Özellikle kaçak yollarla göç edenlerin yaşamış oldukları zorluklar daha fazladır.

Sıkıntıların çoğunu Pakistan'da toplu bir halde taşınma, birkaç ailenin yan yana yaşamasından kaynaklı anlaşma sıkıntısı, salgın hastalıklar, dil bilmeme zorluğu yaşadık. BM o zamanlar bize gıda yardımında bulundu. Türkiye'ye gelene kadar çok eziyet yaşadık. İran'a giderken bizi kaçak pikap, kamyon gibi üstü açık arabalara tıka basa bindirdiler, üstünü iple bağladılar. Çocuk, yaşlı diye kimseye saygı göstermediler, eğer arabadan düşen olursa geri almıyorlardı. İran'da kesinlikle mültecilere saygı, değer yoktu (K1).

Dört yıl kuzenlerimin yanında Pakistan'da kaldım sonra İran'a geldim, İran beni Afganistan'a tekrar sınır dışı etti. Oradan tekrar Pakistan'a geldim ve İran'a geçtim. İran, özellikle Afgan mültecilere karşı çok acımasız, orada kalamazdım. Annemi aradım Afganistan'da huzur yok, savaş var, buraya geri gelme başka ülkeye geç dedi. O sıra bende beş gün süren kaçak yollarla İstanbul'a geldim, oradan da Urfa'ya geldim (K7).

Göçmenler toplu halde yaşama, barınma, yeme-içme, salgın hastalık, yol meşakkati gibi zorlukların yanı sıra İran'ın Afgan mültecilere karşı olan olumsuz tutumlarıyla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

1.5.2. Gizlilik

Afganistan'dan göç eden bireyler, genelde kaçak yollarla ülkeden çıkış yapmaktadır. Bu nedenle, ülkeden çıkış durumunu gizli tuttuklarını ve gece yolcuğunu tercih ettiklerini bildirmişlerdir.

Savaş ilk olduğu sıra kaçtık. Yoldayken askere gidecek erkek çocuklarının yaşını küçük söyledik ki askerliğe almasınlar diye. Yaşı çok küçük olanları da biraz büyük söyledik yolda bizi alıkoymasınlar diye (K6).

1.5.3. Kaçakçıların Dolandırması

Katılımcılar, özellikle yolda kaçakçıların göçmenleri mağdur ettiklerini bildirmiştir. (K10), arkadaşlarının yolda zorluklar yaşadığını ve kaçakçılar tarafından dolandırılıp mağdur edildiklerini belirtmiştir.

Yeni bir yere uyum sağlamada sıkıntı yaşadık. Çünkü alıştığımız bir coğrafya, düzen vardı. İran'dan Türkiye'ye gelirken resmi yollarla pasaportla geldik bu yüzden sıkıntı yaşamadık. Fakat kaçak yollarla gelen arkadaşlarımızı getiren kaçakçılar, onlara sizi rahat bir gecede götüreceğim, demiş ama 5-10 gün dağlarda yürümüşler. İçlerinde parası olanları fark ettiğinde bilmedikleri bir ahıra kapatıp, ellerindeki tüm paraları, yiyecek-içeceği, çantaları ellerinden almışlar, Türkiye'ye zar-zor gelmişler. Umdukları gibi yolculuk yaşamamışlar (K10).

Benzer şekilde (K2) de kaçakçıların göçmenlerin kızlarını zorla alıkoymadığından bahsetmiştir.

Arkadaşım 2 yıl önce Afganistan'dan kaçak yollarla geldiler. Şu an Kastamonu'da eşi çobanlık yapıyor. Onlar yolda gelirken bazı ailelerin güzel kızlarını fark eden kaçakçıların kızlarını zorla aldığını söylemişti. Hatta Ağrı'da bazı kaçakçıların 4-5 eşi var. Bu eşleri hep Afgan göçmenlerden kaçırdığı kadınlar. Bu yüzden arkadaşım kızının yüzünü başörtüsüyle hep kapalı tutmuş çünkü kaçakçılar fark edip kaçırmazın (K2).

Katılımcıların söylemlerine bakıldığında kaçak yollar özellikle kadın ve çocuklar için tehlikeli ve güvenli değildir. Nitekim Afgan göçmenlerde daha çok erkeklerin göç ettiği görülmektedir. Hatta bu durum, kimi zaman sosyal medya gibi platformlarda da gündeme gelmekte ve tartışılmaktadır. Yollardaki güvenlik kaygısı ve can korkusundan dolayı erkeklerin tek geldiği söylenebilir. Kaçak yolların tüm olumsuz şartlarına rağmen insanların göç etmeleri, ülkelerindeki şartların ne kadar kötü olduğunun kanıtı olarak gösterilebilir.

1.6. Sosyal ve Dinî-Manevi Destek ile İlgili Bulgular

Katılımcılar, Afganistan’da yaşanan problemleri, devlet kurumuyla çözemediklerini çünkü ortada devlet denilen bir otoritenin olmadığını vurgulamıştır. Yaşamış oldukları sorunları daha çok aile içinde veya köyün ileri geleni “arbab” dedikleri bir nevi köy muhtarı hükmündeki kişiyle çözdüklerini bildirmişlerdir.

1.6.1. Göç Öncesi Sosyal Hizmet

(K10), Afganistan’da yaşanan sorunlarda “arbab” denilen kişiye müracaat ettiklerinden bahsetmiştir.

Bizim yaşadığımız dönemde iç savaş olduğundan dolayı devlet, asker diye bir şey yok. Bir sıkıntı olduğunda köyde “arbab” denilen kişiye gidilirdi meseleleri o çözerdi. Yani köy muhtarı gibi biriydi. Ufak tefek sıkıntılar aile içinde çözüldü (K10).

(K5), (K10)’un ifade ettiği gibi problemlerini köyün ileri gelenlerinin çözdüğünü belirtmiştir.

Afganistan’da elinde ne varsa onla yetinilirdi devletten kesinlikle yardım yoktu, hakkını arayamazdım. Sorun olduğunda aile içi, köyün yaşlıları veya ileri gelenleri çözerdi. Evlenmeye gücü yetmeyenlere köyde durumu iyi olanlar yardımda bulunuyordu (K5).

Afganistan’da devlet otoritesinin boşluğu söz konusu olduğundan halkın herhangi bir zorlukta devlet kurumlarına başvurması mümkün değildi. Bu nedenle halkın kendi problemlerini, aile içinde veya köyün ileri gelenleriyle birlikte çözmeye çalıştığı görülmektedir. (K7), dinî bir problem çözümlenirken din adamlarına başvurulduğunu ve şeriata göre uygulama yapıldığını da bildirmiştir.

...Mesela adam öldürme, evli biri veya bekâr zina yapmışsa şeriata göre karar hüküm uygulanırdı. Sıkıntılar hiçbir şekilde devlete intikal ettirilmezdi (K7).

(K7)’nin bahsettiği tarihte (1996 öncesi) bölgede devlet otoritesinin zayıflamasıyla meydana gelen boşluk, din adamları veya köyün ileri gelenleri tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Katılımcının kendisi recm uygulanmadığını özellikle belirtmiş onun yerine diğer farklı had ve tâzir cezasına başvurduklarını ifade etmiştir.

1.6.2. Göç Sonrası Sosyal Hizmet

Katılımcılar, Afganistan’da olduğu gibi Türkiye’de de karşılaştıkları problemleri daha çok aile içinde çözdüklerini ve devletle ilgili meselelerde muhtara veya sosyal hizmete başvuruda bulduklarını söylemişlerdir. (K6), Türkiye’ye geldik-

ten sonra özellikle kadınların yaşadığı sorunlarda devlete müracaat edebildiğini ifade etmiştir.

...Orada sorun çözme diye bir şey yoktu ki sıkıntıları yaşamaya mecbursun. Afganistan'da kadına dayak, eziyet vardı. İlk Türkiye'ye geldiğimiz zamanlarda eşim beni döverdii sonra kızım jandarmaya şikâyet etti. Jandarma uyarı yaptığın-dan beri kocam jandarmadan korkuyor artık beni dövemiyor (K6).

Afganistan'da gerek kadına yönelik yasal hakların eksikliği gerekse gelenekte kadına yönelik olumsuz algıdan dolayı kadınlar şiddete maruz kalabilmektedir. Bu yüzden kadın katılımcılar, Türkiye'de her açıdan daha özgür olduklarını düşünmektedirler.

Henüz kimliğimiz yok, ikametgâh belgemiz var. Özellikle maddi sıkıntılarımız-da resmî kurumlara başvuru yapamıyoruz. Sıkıntılarımızı aile içinde çözmeye çalışıyoruz (K9).

(K9), kimlikleri olmadığı için resmî kurumlara başvuru yapamadıklarını belirtmiştir. Dolayısıyla göçmenlerin asgari düzeyde insani ihtiyaçlarını esas alacak hak ve hürriyetlerine yönelik düzenlemeler sağlanabilir. Ökten'in (2012, 181) bulgusunda Afgan-Özbek göçmenlerde geleneksel özelliklerin hâkim olduğu bu nedenle, karşılaştıkları sorunları kendi aile bireyleri ve yakınlarıyla çözdükleri bulgulanmıştır. Köyde sorunların kim tarafından çözüme kavuşturulduğu sorulduğunda %62,3'ü muhtara danıştıklarını, %33,3 kaymakamın çözdüğünü, %2,7 mahkemeye başvurduklarını, %1,1 hocaya-imama sorduklarını, %5 ise yaşlılarla çözdüklerini ifade etmiştir.

1.7. Değişimle İlgili Bulgular

1.7.1. Aile İçi Değişim

Katılımcılara Afganistan ve Türkiye'deki aile reisinin kim olduğu sorusu sorulduğunda Afganistan'da hem ailede hem de dışarda erkek egemen bir kültürün hâkim olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte Türkiye'ye geldikten sonra aile reisinin yine erkekler olduğunu ancak kadının da etkisinin görülmeye başlandığını belirtmişlerdir. Türkiye'de yetişen ikinci kuşağın aile yapısında hem kadının hem de erkeğin etkin olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Afganistan'da aile reisi erkekti zaten kadınlara kimlik dahi verilmezdi. Tabi şu an kadınlara da kimlik veriliyormuş. Türkiye'de de şimdi aile reisi erkektir. Kadınlara evin iç işleriyle erkekler ise dış işleriyle ilgilenirler (K1).

(K1), Afganistan’da kadının ailede etkin olmadığını hatta kadına kimlik dahi verilmediğine dikkat çekmiştir. Afganistan’da oldukça ataerkil bir yapının etkin olduğu anlaşılabilir dolayısıyla kültürel kodların baskın olduğu söylenebilir. Eraslan’ın (2016, 319) yapmış olduğu çalışmada Afgan-Özbek göçmenler, Afganistan’da kadınlara kimlik verilmediğini sadece askerlik yapan erkeklere verildiğini bunun sebebinin de etnik kimlikten kaynaklandığını ancak 1993’de Özbek General Raşit Dostum’un hükümette yer almasından sonra bu durumun değiştiğini artık kadınlara da kimlik verildiğini, söylemiştir.

1.7.2. Kadının İş Yükünün Hafiflemesi

Ülkelerin refah seviyesi arttıkça bundan en çok faydalanan kadın ve çocuklardır. Göç etmedeki en temel nedenlerden biri de refah düzeyinin daha yüksek olduğu bir hayat yaşayabilmektir.

Afganistan’a göre Türkiye’de yaşam kalitemiz arttı. Kadının işi rahatladı. Çünkü kadın nehirde su taşır, tandırda ekmek pişirir, yemeğini ateşte yapardı. Şimdi muslukta su, evde elektrik var, birçok şey hazır (K10).

Katılımcılara Afganistan ve Türkiye’deki aile yapısının değişimi üzerine sorular sorulduğunda katılımcılar, değişimin daha çok konfor üzerine olduğunu ve Türkiye’deki imkânlarla birlikte kadının iş yükünün hafiflediğini bildirmişlerdir.

1.8. Çok Eşlilikle İlgili Bulgular

1.8.1. Zenginlik ve Çocuk

Afganistan’daki dinî algı ve kültürel yapıda çok eşlilik mevcuttur. Bu nedenle, halk arasında çok eşliliğe olan bakış olumsuz olmamakla birlikte bu kişilerin Türkiye’ye geldikten sonraki algılarında değişim olup olmadığına yönelik sorular sorulmuştur.

Afganistan’da çok eşlilik yaygındır. Özellikle zengin olanlar çok eşlidir. Türkiye’ye gelince bu değişti ama mecburi durumlarda mesela çocuğu olmayanlar evleniyor (K8).

(K8)’in söyleminden ekonomik zorluklardan dolayı çok eşlilikteki algılarının değiştiği ancak çocuk olmadığı durumlarda tanıdığı göçmenlerin çok eşli olduğundan bahsetmiştir.

Afganistan’da çok eşlilik yaygındır. Türkiye’de çok eşlilik nadir, tek tük yapan var. Orada varsa burada yoktur diyebiliriz. Çünkü geçim zor, tek bir kadını geçindirmek yeterli bu zamanda (K10).

(K10), Türkiye’de geçim kaygısından dolayı tek eşli olmanın daha uygun olduğunu düşünmektedir. Afganistan’ın zor şartlarında kadınların kuma olmayı problem etmediği ancak ülkenin refah seviyesi arttığında bu durumu problem etikleri anlaşılabilir.

1.8.2. Dinî Neden

Çok eşliliğe yönelik olumlu yaklaşımda en önemli etkenlerden biri de dinî dayanaktır.

Çok eşlilik yaygındı, bir yıl çocuk olmadı mı hemen evlenilirdi. Şeriatta da var denilerek gücü yeten evlenirdi. Türkiye’de çok eşlilik zor, tek eş bile bakmak zor, tek eş yeterli (K5).

(K5), Afganistan’daki çok eşliliği çocuğu olmayanların ve zenginlerin dine dayandırarak yaptığını Türkiye’de ise, geçim sıkıntısından dolayı çok eşliliğin oldukça zor olacağını belirtmektedir. Afganistan’da dinî açıdan dört eşin kabul gördüğü ve bu hüküm esas alınarak çok eşliliğe olumlu yaklaşıldığı anlaşılmaktadır. Türkiye’deki genel dinî kanı, çok eşliliğe olumlu yaklaşmadığı gibi bu durumun kanunen yasak olması, geçim kaygısı gibi nedenler Afgan (Özbek) göçmenlerin çok eşlilik algısını değiştirmiştir.

1.8.3. Namus ve Mağduriyet

Çok eşliliğe olumlu bakmadaki bir diğer etken dul kadının mağdur olmaması ve namus gözüyle bakılmasıdır.

Çok eşlilik yaygındı hatta kayınbabamın 7 eşi vardı. Afganistan’da bir erkeğin kardeşi ya da kuzeni ölünce geride kalan karısını o alırdı. Çünkü namusumuz yabancı birine gitmesin derlerdi. Türkiye iyi tabi devlet ikinci bir eşe izin vermiyor aynı zamanda kadını dövmeye de izin vermiyor. Benim kocam da Türkiye’de ikinci kadını almayı düşündü ama resmi olarak alamazdı, vazgeçti (K6).

(K6), Afganistan’da kocası ölen kadınların mağdur olmaması için çok eşliliğin yapıldığına ve Türkiye’de kanunen çok eşliliğin yasak olmasından dolayı bu algının değiştiğine dikkat çekmiştir. Kanunda çok eşliliğin yasak olmaması durumunda kocasının ikinci eşi düşündüğünü söylemiştir.

Afganistan’da çok eşlilik yaygındı. Benim annemin babasının da 5 eşi varmış 4’ü ölmüş, 1’i kalmış. Ben anne karnında 8 aylıkken babam ölmüş. Sonra annemi amcamla evlendirmişler. Şu an ki düşüncem tek eş yeterli ben eşimden çocuklarımdan memnunum, çok şükür (K7).

(K7), Afganistan'daki çok eşliliğin kadını koruma ve mağduriyetinin engellenmesi için yapıldığına değinerek (K6)'yı destekleyen açıklamada bulunmuştur.

Afganistan'da çok eşlilik yaygındır, erkek ekonomik olarak gücü yetiyorsa bakabileceksa ikinci eş alabilir (K9).

Afganistan'dan yakın zamanda gelen (K9), ekonomik olarak gücü yetenin ikinci eş almasında bir sakınca görmemektedir. (K9)'un Afganistan'dan Türkiye'ye yakın zamanda geldiği düşünüldüğünde yetişmiş olduğu kültürdeki çok eşliliği kanıksadığı bu nedenle çok eşliliğe olumlu yaklaştığı düşünülebilir. Göçmez (2008, 86), Afgan (Özbek) göçmenler arasında 25 kişide çok eşliliğe rastlandığını bildirmiştir. Bunların büyük çoğunluğunun Afganistan'dan iki eşli olarak geldiğini Türkiye'de büyüyen ikinci kuşak göçmenler arasında ise çok eşliliğe rastlanılmadığını ve bu yeni nesil göçmenlerin tek eşliliği benimsediklerini söylemiştir. Bu durumun etkili olmasındaki faktörleri kültürel anlayıştaki değişim ve Türkiye'de yürürlükteki kanunların izin vermemesi olarak açıklamıştır. Ökten (2012, 175), Özbek göçmenlerde tek eşliliğin %97,3 çok eşliliğin ise, %2,7 olduğunu tespit etmiştir. Afganistan kültüründe yetişen erkeklerin esasında çok eşlilik fikrine olumlu yaklaştıkları ancak Türkiye'ye geldikten sonra ekonomik şartlar, kanunen yasak olması ve tek eşliliğin aile içi huzuru daha iyi sağlaması gibi nedenlerden dolayı tek eşliliği daha uygun gördükleri veriler tarafından desteklenmektedir.

1.9. Gelenek Göreneklele İlgili Bulgular

Katılımcılar, Türkiye'ye geldikten sonra geleneklerinde değişimlerin olduğunu bildirmişlerdir. Korumaya devam ettirdikleri mutfak kültürleri; sümelek (buğday çiminin köklerinin sıkılmasıyla elde edilen sıvının tatlı haline getirilmesi), Özbek pilavı, Özbek mantısı, bolanı (iç harçlı veya harçsız tavada kızartılan börek), tandır ekmeği, yeşil çay, giyim kuşam alanında; köylek (uzun gömlek), iştan (lastikli pijama tarzında pantolon), romal (eşarp), selle (sarı), çapan (palto), sosyal kültür alanının da ise, 63 yaş düğünü (peygamber yaşına ulaşma), bibi müşkül (herhangi bir müşkülâtlarının kolay olması için yapılan mevlit), evlilik için yapılan düğün ve akraba ziyaretidir.

Afganistan'da bir iştan bir köylekimiz vardı. Burka giyerdik dışarı çıkarken burka giymemek yasaktı. Türkiye'ye gelince burkayı bıraktık. Kenan Evren'in yatığı yer cennet olsun, Allah razı olsun ondan Türkiye'ye gelip rahatladık (K6).

Afganistan'da kadınların zorunlu olduğu için "burka" giydikleri ve bunu tam olarak benimsemedikleri söylenebilir. Özellikle kadınlar, giyim konusunda Türkiye'de özgürleşmiştir. İkinci ve üçüncü neslin geleneklerinde değişimler olduğunu da ayrıca vurgulamışlardır. Eraslan'ın (2016, 316) çalışmasında da Afgan-Özbek göçmenler, geleneklerini korudukları ancak ikinci ve üçüncü kuşağın Türk kültü-

rüne entegre olduğu yönünde sonuçlar çıkmıştır. Ökten'in (2012, 179-180) çalışmasına göre de birinci kuşak, her alanda olduğu gibi kılık kıyafet noktasında da bir değişime uğramamıştır. Ancak ikinci ve üçüncü kuşakta değişim yaşanmış ve bu değişimler, cinsiyet ve yaşa göre farklılık göstermektedir. Afgan (Özbek) kadınların giyim kuşamındaki değişiklik, erkeklere oranla daha azdır.

1.10. Bağımlılıkla İlgili Bulgular

Göçmenlere alkol, uyuşturucu, sigara gibi bağımlılıklarının olup olmadığı yönünde soru yöneltildiğinde tüm katılımcılar bağımlılıklarının olmadığını belirtmişlerdir.

Hayır, kullanmıyoruz. Haram diye yaklaşıyoruz. Fakat gençlerimiz sigaraya alıştı (K1).

Hayır, tabi yeni nesilde sigara içiliyor (K5).

Birinci nesil göçmenler, yeni neslin sigara içtiğini kendilerinin ise dinî hassasiyetten dolayı bağımlılık yapıcı maddelerden uzak durduklarını ifade etmişlerdir. Ancak temas edilmemekle birlikte gözlemlerimiz kapsamında göç esnasında ekonomik durumlarının zayıf olmasından dolayı bağımlılık yapan maddeleri alışkanlık hâline getirmediği görülmüştür. Naja ve arkadaşlarının (2016, 82) yapmış oldukları çalışmada da mültecilerin bağımlılık yapıcı madde tüketim düzeyi düşük çıkmıştır. Ulu ve Çelik'in (2019, 293) Suriyeli mülteciler üzerinde yapmış oldukları çalışmada ise dine yönelim ve farklı işlere olan ilgi arttıkça sığınmacıların bağımlılık yapıcı madde tüketim düzeylerinin azaldığı tespit edilmiştir.

1.11. Din Eğitimiyle İlgili Bulgular

1.11.1. Afganistan'da Din Eğitimi

Göçmenlere Afganistan'da almış oldukları din eğitimi ile ilgili sorular sorulmuştur.

Dinle ilgili eğitimi Molla ve Mevlevilerden medreselerden öğrendik. Bu medreseler 30-40 kişilikti ve bunların yemeğini köy halkı karşıladı (K5).

Mevlevî, molla, medresede din eğitimi alınır. Küçükken karma okuduk, büyüyünce ayrı okuduk. Devlet okulu uzakta olduğundan dolayı kırsal kesimdeki çocuklar din eğitimini camide aldılar (K1).

Katılımcılar, Afganistan'da dinî eğitimlerini genelde "molla, mevlevî" diye isimlendirdikleri medresede yetişmiş hocalardan aldıklarını ifade etmişlerdir. Bu

hocalar, devletten bağımsız gönüllü olarak halka dinî öğrenim sağlamışlar, mollalar, dinî öğrenimi bazen bir cami odasında bazen kendi evlerinde ya da köy halkının desteğiyle ayakta duran medreselerde öğretmişler, din eğitiminin verildiği bu yerlerde 10-12 yaş aralığına kadar karma, daha sonrasında ise, ayrı eğitim sistemi uygulanmıştır.

Katılımcılardan (K7), medresede dövüldüğünü ve bu yüzden hafızlığının yarım kaldığını ifade etmiştir.

...Küçükken Kahhar denilen bir molla elimden tutup beni medreseye götürdü, orada din eğitimi aldım. Ama çok dayak yedim hala izleri vardır. Hafızlık yapıyordum, yarım kaldı (K7).

Afganistan’da din eğitiminin informal olarak medreseler aracılığıyla verildiği ve öğrencilere şiddet uygulandığı anlaşılmaktadır. Medrese hocaları disiplinle-dayak arasındaki ayrımı yapamadıkları için öğrencilere katı otoriteyle davranmaktadırlar. Ayrıca hocanın isminin “kahhar”^[2] olması veya öğrenciler tarafından bu şekilde isimlendirilmesi dahi insana şiddet ve korkuyu çağrıştırmaktadır. Nitekim Taliban da kırsal kesimdeki mollaların gücünü kullanarak halkı daha kolay etkisi altına almıştır (Lieven, 2021, 28).

1.11.2. Türkiye’de Din Eğitimi

Katılımcı göçmenlere Türkiye’de almış oldukları din eğitimine yönelik sorular sorulmuş ve şu şekilde cevaplar alınmıştır:

Farklılık var, oradaki dinî eğitim ezbere dayalıydı fakat açıklama yapılmazdı. Türkiye’de açıklamasıyla birlikte veriliyor. Türkiye’de dini eğitim daha iyi (K1).

Aynı şekilde (K7), (K1)’i destekleyici açıklamada bulunmuştur.

Türkiye’de dinî bilgiyi daha iyi öğrendim. Mevlevî Abdullah vardı ondan Farsça dinî kitapları okudum. Muhtarlığın yönlendirmesiyle okur-yazar kursuna gittim sonrasında açık öğretimden ortaokulu bitirdim. Şu an dışardan lise okuyorum (K7).

Kızlarım Diyanet Kur’an Kursundan, oğlum ise okuldan dinî eğitim aldı. Türkiye’de dinî sohbetlere katılmak istedim birkaç defa gittim ama kocam arkadaşlarımın içinde beni geri döndürdü izin vermedi. Çünkü ineklere bakmamı istedi, gidersem işler yarım kalacaktı, sonrasında fırsatım olsa da gönlüm soğudu, gitmedim (K6).

[2] Dilediğini yapabilme gücüne sahip olmak

(K1), (K7), Afganistan’da dinî eğitimin ezbere dayalı olduğunu, Türkiye’de ise, daha öğretici ve sorgulayıcı bir yapıda olduğuna dikkat çekmişlerdir. (K6), eşinin hayvancılık işlerinden dolayı dinî öğrenimine izin vermediğini bu nedenle hevesinin yarım kaldığını ifade etmiştir. Katılımcılar, Türkiye’de din eğitimi Diyanet’in Kur’an kursunda öğrendiklerini çocuklarının da aynı şekilde yine Kur’an kursları, yaz cami kursları ve okuldan öğrendiklerini belirtmişlerdir.

Göçmez’in (2008, 46-47) tespitine göre, Afganistan’da Özbekler, ülkenin sosyo-ekonomik durumu düşük olduğundan hayvancılık ve tarımla uğraşmışlar, bu nedenle eğitim, onların hayatlarında öncelikli bir unsur olmamıştır. Ayrıca Afganistan’a göç etmeden önce Özbekistan’daki siyasi ve sosyal şartlardan dolayı okula gidenler komünist addedildikleri için de eğitimden uzak kalmışlar. Türkiye’ye geldikten sonra kız çocuklarının buluş çağına girdikten sonra başı açık olarak erkek çocuklarla beraber okumalarını doğru bulmamışlar. Bu yüzden kız çocuklarının okuma oranı erkeklere oranla düşüktür. Ancak Afganistan doğumlu olanların birçoğu okuma-yazma bilmeseler de medrese eğitimi almış ve dinî alanlara yoğunlaşmışlar. Aynı şekilde Ökten (2012, 175) de Özbek göçmenlerde eğitim düzeyinin düşük olduğunu belirtmiş ve bu oranın özellikle kız çocuklarında daha düşük olduğuna dikkat çekmiştir.

1.12. Dinî Hayatı Uygulama ile İlgili Bulgular

Katılımcılar, Türkiye’de dinî yaşantının özgürlükçü bir yapıya sahip olduğundan bahsetmiş ve özellikle kadınların Türkiye’de daha rahat dinlerini yaşadıklarını vurgulamışlardır. (K4), Afganistan halkının özünde modern olduğunu fakat Taliban dindarlığı yani katı bir sistemden dolayı özgür olamadıklarını düşünmektedir. Ayrıca buradaki dinsel değişim, itikâdi bir değişimden ziyade şekilsel bir dinî değişimdir. Katı sistem içinde yaşayan insanların daha sonrasında esnek bir sisteme geçtiklerinde daha hızlı dönüşüm sağladıkları söylenebilir. Çünkü katı sistem içinde yaşayan bireyler, esasında içsel olarak bu sistemden kaçmayı ve esnek bir sistemde yaşamayı arzu edebilirler.

Afganistan’da sıkı bir Taliban dindarlığı vardı. Erkekler sakalsız dolaşamazdı, mollaya gitmek mecburiydi. Kadın dışarıya burkasız çıkamazdı. Tabi şu an esneme var aslında oranın halkı Türkiye halkına göre modernliğe daha çabuk uyum sağlıyorlar da sistem katı (K4).

(K5), (K4)’ü destekleyici görüşte bulunmuş ve Afganistan’daki katı din anlayışına dikkat çekmiştir.

Afganistan’da kadın dışarıya, çarşıya çıkmazdı, erkekler vakit namazlarına camiye gitmezse ayıplanırdı. Sakalsız adamın arkasında namaz kılmazlardı, sünneti terk etti diye. Tabi şu an eskiye göre demokrasi var ama Türkiye’de din

daha iyi yaşıyor, çocuklar burada okuyor dinin yanında birçok şey öğrendi (K5).

Afganistan işgal altında olduğu için insanlar çocuklarını okutamıyor. Sadece erkek çocuklar okutulabiliyor. Bu yüzden dinî yaşantı da geriye doğru gidiyor. Türkiye’de kız da erkek de okuyor böyle bir ayrım yok mesela (K7).

(K5), eskiye göre Afganistan’daki katı din anlayışında esneme olsa da Türkiye’de dinî hayatın daha iyi yaşandığını belirtmiştir. (K7), Afganistan’da barış ortamı olmadığı için sadece erkek çocukların okutulduğunu ve eğitimdeki bu eksikliğin ülkedeki dinî yaşantıya da etki ederek ülkeyi geriye doğru götürdüğüne dikkat çekmiştir.

Afganistan’da taziyeye gitmek ölü arkasında hayrat yapma, Kur’an okumak, dua etmek yoktu. Türkiye’ye gelince bunları öğrendik (K6).

(K6)’nın söyleminden Afganistan’daki dinî yaşantının daha somuta dayalı olduğu söylenebilir. Göçmenlerde kültür-din ilişkisinin iç içe olduğu ancak Türkiye’ye geldikten sonra sosyal din dayanışması ve manevi unsurlarının arttığı anlaşılmaktadır. Yenginar’ın (2018, 94) tespitine göre de İranlı katılımcılar, dinî yaşam olarak Türkiye’de kendilerini daha özgür ve rahat hissettiklerini ifade etmişler ve bunun sonucunda aile içi anlayış ve empatilerinin arttığı görülmüştür.

Evren döneminde ilk geldiğimiz sıralarda sakallı işe almıyorlardı çok şükür şu an öyle bir şeyle karşılaşmıyoruz, rahat yaşıyoruz. Aynı zamanda başörtüsüyle de kimsenin işi yok...(K5).

Evren döneminde Türkiye’ye gelmiş (*T.C. Resmi Gazete*, 19 Mart 1982) olan (K5), geldikleri dönemde dinî sembol taşıyan unsurların resmî ortamda izin verilmediğini ancak günümüzde dinî yaşama özgürlüğünün daha rahat olduğunu belirtmiştir. Ulu ve Tanrıverdi’nin (2020, 190) çalışmasında Suriyeli mültecilerin bazıları Türklerin yalanı sevmediklerini, sünnete Araplardan daha fazla önem verdiklerini, dinî değerler konusunda çok titiz olduğunu düşündükleri ortaya çıkmıştır. Bu görüşün aksine bazı Suriyeli göçmenler de Türkiye’de kadın-erkek ilişkilerinin İslam’a uygun olmadığını ve İslami emirler arasında farklı uygulama ve esnekliklerin olduğunu düşünmektedir.

1.13. Dinî Başa Çıkma ile İlgili Bulgular

Sabır, tevekkül ve şükür gibi kavramlar Müslüman bireylerin dinî başa çıkma da aktif olarak kullandığı önemli kavramlardır. Sabır, günlük hayatta karşılaşılan sorunların yanı sıra yaşamın önemli problemlerinde başa çıkmak zorunda olan bireylere süreci doğru yönetmesine yardımcı olan bir enstrümandır. Aynı zamanda

güçlükler karşısında bireye olayı anlamlandırıp çözümleme aşamasında ve diğer tüm süreçlerde etkin rol oynamaktadır (Doğan, 2016, 414). Tevekkül kavramına bakıldığında Allah'a güvenip o'na dayanma ön plana çıkmaktadır. Tevekkül, bir tür bağlanma olduğundan bireyin güven ihtiyacını sağlamaktadır. Bilhassa bu bağlanmanın her şeye gücü yettiğine inanılan bir varlığa yönelik yapılmasıyla birlikte güvenlik ihtiyacı en üst seviyede karşılanabilmektedir (Şahin, 2018, 39). Şahin ve Hökelekli'nin (2019) yapmış oldukları araştırmada da katılımcıların tevekkül etmelerinin sonucunda rahatladıklarını, kaygılarının azaldığını, psikolojik dayanıklılıklarının arttığını ve huzur duyduklarını ifade ettikleri görülmüştür. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda tevekkül, pozitif psikoloji yaklaşımına uygun olarak insanın güçlü yönlerini; sabır, mücadele ve umut gibi kavramları ön plana çıkartmaktadır. Nitekim (K2) de dertle birlikte sabır kavramını öğrendiğini ve bu kavramın kendisine güç verdiğini söylemiştir.

Dinden destek alıyorum çünkü inancım gereği sabrediyorum, Allah'a tevekkül edip, teslim oluyorum, dertlerle beraber yaşayıp sabretmeyi öğreniyorum, Allah büyük, bu da geçer diyorum. Derde göre; mesela nazar, diş ağrısına iyi gelen ayet ve duaları okurum (K2).

(K7), “şükür” kavramı üzerinden dinin kendisine destek verdiğini ifade etmiştir.

Tabi ki Allah'a çok şükür, bazen içime çok sıkıntı giriyor, hemen abdest alıp dua ediyorum ya da camiye gelip iki rekât namaz kılıyorum, rahatlıyorum. Mesela; sıkıntıya iyi gelen sureler var, namazdan sonra onları okuyorum iyi geliyor (K7).

(K7), sıkıntılı durumlarda namaz ve surelerden destek olarak iç sıkıntısını ferahlatmaya çalışarak “şükür” kavramıyla durumundan memnuniyetini dile getirmektedir. Şükür, iyilik karşısında gösterilen memnuniyet ve minnettarlık ve iyiliğin kıymetini bilmedir. Psikolojide sağlıklı insan modeli tanımında pozitif duygu ve düşüncenin başını çekmektedir. Şükür, gerek insanlar içinde gerekse ilahi anlamda insanı yükselten bir duygudur (Göcen, 2020, 51). Bireyin yeni durumu anlamlandırıp karamsarlık ve umutsuzluğa düşmemesinde şükür ve tevekkül kavramları etkili başa çıkma yöntemlerindedir (Doğan, 2016, 3217). Ayrıca Göcen'in (2012, 179) yapmış olduğu çalışmada bireylerin şükürü arttıkça psikolojik iyi oluşlarının da arttığı görülmüştür. Ayrıca Göçmez'in (2008, 154) araştırmasında Afgan (Özbek) göçmenler, zor geçen göç yıllarında sürekli Allah'a dua ettikleri ve o'ndan yardım diledikleri, Türkiye'ye gelmiş olmalarını dualarının bir karşılığı olarak gördükleri ve bu duruma şükrettikleri aktarılmıştır.

İnsan içi sıkıldığında Kur'an veya dini kitap okuduğunda içi açılıyor (K3).

Dinin sağlam olursa sende sağlam olursun o zaman din sana güç verir. Dine tutunup Allah'tan ümit ederek namazını kılsan, orucunu tutsan, içki içmesen, namahreme bakmasan sana güç verir (K5).

(K2), (K7) gibi (K3) de sıkıntılı zamanlarında dua, namaz ve Kur'an'ın kendilerine iyi geldiğini bildirmişlerdir. (K5) ise sağlam inancın kişiye güç vereceğini söylemiştir. İslam, Hıristiyanlık gibi teistik dinlere duyarlı kimselere tefekkür, tevekkül, şükür, meditasyon, zikir, dinî/kutsal metinler okuma, tevbe, tevekkül, ibadet, ritüeller psikoterapilerde kullanılması için önerilen kavramlardır (Ağılkaya Şahin, 2018, 1613). Benzer bulguda Ulu ve Çelik (2019, 295), Suriyeli sığınmacılarda dindarlığın artmasıyla yeniden olumlu yorumlama ve etkin başa çıkma yöntemleri kullanımının arttığını tespit etmişlerdir. Sağır ve Ayten'in (2014, 16) çalışmasında ise, Suriyeli mültecilerde travma sonrası depresif eğilimlerin hem olumlu hem de olumsuz dinî başa çıkma etkinliklerini kullanma sıklığının arttığı bulunmuştur.

Katılımcılara “dinî bilgilerinizin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. %10'u dinî bilgisinin yetersiz, %30'u yeterli, %60'ı ise, kısmen yeterli, demiştir. “İbadetlerinizi (namaz, oruç) hangi sıklıkta yaparsınız?” sorusuna %100'ü düzenli yaparım, cevabını vermiştir. Göçmez'in (2008, 154) tespitlerine göre, Özbek göçmenlerin yaşamlarında dinî pratik ve uygulamalar yüksek düzeydedir. Ökten (2012, 180-181), Özbek göçmenler karşılaştıkları problemleri çözme ve davranışları üzerinde din, gelenek ve töre alışkanlıklarının önemli rol oynadığına değinmiştir. Naja ve arkadaşları Suriyeli mülteciler üzerinde yapmış olduğu çalışmada savaşın insan üzerinde etkisinin olduğunu bu nedenle kriz esnasında insanların dine yöneldiğini ya da dinden uzaklaştığını belirtmiştir (Naja vd., 2016, 84). “Kendinizi ne kadar dindar hissediyorsunuz?” sorusuna ise, %10'u oldukça çok, %10'u çok, %80'i ise orta derecede kendimi dindar hissediyorum, şeklinde yanıt vermiştir. Bu çalışmadaki Afgan (Özbek) katılımcı göçmenlerin dinî bilgilerinin yeterli düzeyde olmadığını düşünseler de ibadetlerine önem verdikleri ve dinî kavramların onlara güç verdiğini düşündükleri gözlemlenmiştir. Dolayısıyla göçmenlerin uyum sürecinde dinin önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Göç deneyimi yaşayan katılımcılar, genel olarak savaş, yaşam kaygısı ve sosyoekonomik nedenlerden dolayı göç etmişler, sadece bir katılımcı evlilik nedeniyle Türkiye'ye gelmiştir. Katılımcı göçmenlerin Türkiye'yi seçmiş olmalarındaki neden etnik köken olarak kendilerini Türkiye'ye yakın görmeleri ve Türkiye'nin Müslüman bir ülke olmasıdır. Türkiye'ye uyum noktasında zorlanmayan katılımcılar ilk zamanlarda dil problemiyle karşılaşmışlardır. Ancak yakın tarihte gelen

katılımcılar, dil problemi yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle, resmi eğitim merkezlerinde göçmenlere yönelik Türkçe dil kursları açılabilir. Türkiye’de yaşamaktan memnun olduklarını belirten katılımcılar, yeniden düzen kurmanın zorlukları nedeniyle Afganistan’a geri dönmeyi düşünmemektedirler. Komşularının kendileri gibi aynı etnik gruptan olması ve farklı etnik gruplarla komşuluk kurmaktan uzak durmaları kendi aralarında alt kültür oluşturduklarını ve farklı etnik gruplarla kültürleşme sürecine girmekten endişe duydukları yönünde yorumlanabilir.

Göçmenler, kültürel olarak geleneklerini sürdürmeye çalışsalar da değişikliklerini özellikle ikinci ve üçüncü kuşakta bu değişimin daha fazla olduğuna dikkat çekmişlerdir. Yerleşim yeri olarak Afganistan’da kırsal bölgede yaşamışlar ve aynı şekilde çoğunluk Türkiye’de de kırsal bölgede yaşamaktadır. Türkiye’ye daha konforlu bir yaşam arzusuyla gelmiş olsalar da Afganistan’daki yaşam tarzına benzer bir yaşam sürdürmektedirler. Göç öncesi ailede erkek egemen bir yapı varken, göç sonrası özellikle ikinci kuşakta kadının etkisi görülmeye başlamıştır. Ayrıca kadınlar hayat standardı ve dinî yaşamda kendilerini daha rahat ve özgür hissetmektedirler.

Katılımcılar, Afganistan’da çok eşliliğin yaygın olduğunu ancak Türkiye’ye geldikten sonra kanunen yasak olması, geçim kaygısı ve aile içi huzur gibi nedenlerden dolayı tek eşliliğin makul olduğunu düşünmektedirler. Yakın tarihte gelen sadece bir katılımcı çok eşliliğe olumlu bakmaktadır. Bağımlılıkla ilgili soru sorulduğunda ilk kuşak göçmenlerin dinî hassasiyetten dolayı madde kullanımına yaklaşmadıklarını fakat ikinci kuşak neslin sigaraya başladığını bildirmişlerdir. Katılımcılar, yaşam tarzı sürdürdüklerinden dolayı tarım ve hayvancılıkla meşgul olmuşlar, bu nedenle eğitime öncelik vermemişlerdir. Ancak eğitim düzeyleri düşük olmasına rağmen Afganistan’da medrese, molla ve hocaların yaygın olması dinî öğrenimlerine katkı sağlamıştır. Türkiye’de dinî öğrenimlerini genel olarak Diyanet Kur’an kursunda veya cami yaz Kur’an kurslarında almışlardır. Afganistan’daki din eğitiminin ezbere dayalı ve hocalarının sert, otoriter davrandıklarını Türkiye’de dinî öğrenimin açıklamalı ve daha sorgulayıcı bir tarzda olduğuna dikkat çekmişlerdir. Katılımcılar, Afganistan’da herhangi bir problemle karşılaştıklarında devlet otoritesinin olmamasından kaynaklı olarak genelde aile içinde çözmüşlerdir. Çözilemeyen bir problem karşısında köyün ileri gelen yaşlılarına veyahut muhtar hükmündeki “arbap” denilen kişiye başvurmuşlardır. Türkiye’de karşılaştıkları sorunlarda ise, aile içinde çözmeye çalıştıkları gibi gerekli durumlarda ilgili resmi kuruma müracaat etmektedirler. Yaşamış oldukları zorluklarda sabır, şükür, tevekkül, dua, namaz gibi olumlu dinî başa çıkma yöntemlerine başvurmaktadırlar.

Katılımcılardan yeni gelenlerden biri, henüz kimlikleri olmadığı için sosyal hizmet gibi kurumlardan yardım alamadığına değinmiştir. Dolayısıyla kimliksiz Afgan göçmenlerin asgari düzeyde insani ihtiyaçlarını esas alacak hak ve hürriyetlerine yönelik düzenlemeler sağlanabilir. Ayrıca devletin kaçak gelen göç-

menlere yönelik tedbirlerini arttırması göçmenlerin kaçakçılar tarafından mağdur edilmemesi açısından önem arz etmektedir. Ancak savaş, terör, yoksulluk devam ettiği sürece tüm tedbirlere ve zorlu koşullara rağmen insanların göç etmeyi göze alacakları da bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Ağılkaya Şahin, Zühal. "Din ve Psikoloji Arasındaki Uçurum Gerçekten Ne Kadar Derin? Psikoterapilerdeki Dini İzler". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/3 (2018), 1607-1632.
- Akhtar, Salman. *Göç ve Kimlik Kargaşa ve Dönüşüm*. çev. Sedef Ayhan. İstanbul: Deniz Matbaa, 2018.
- Andican, A. Ahat. *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*. İstanbul: Emre Yayınları, 2003.
- Arınc, Kenan - Zaman, Mehmet. "Tarihi İpekyolu'ndan Erzurum'a Yaya Mülteci Akını ve Ortaya Çıkan Sorunlar". TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu. 677-691. Ankara: 2018.
- Ayten, Ali - Sağır, Zeynep. "Dindarlık, Dini Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2014), 5-18.
- Berry, John W. "Acculturation: Living successfully in two cultures" *International Journal of Intercultural Relations* 29 (2005), 697-712.
- Berry, John W. "Contexts of acculturation". *Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*. ed. John W. Berry - David L. Sam. 27-42. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Bodur, M.Yasir. *İstanbul'daki Sahra Altı Afrikalı Göçmenlerin Sosyal ve Ekonomik Katılımları Üzerine Nitel Bir Araştırma*. İstanbul: İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Büyükoztürk, Şener vd. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2016.
- Coştu, Yakup. *Göç ve Din Üzerine*. thk. Yakup Coştu. London: Transnational Press London, 2020.
- Creswell, John W. *Eğitim Araştırmaları Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi*. çev. Akif vd. Avcı. İstanbul: Edam Yayınları, 2018.
- Çapcıoğlu, İhsan vd. "Nicel ve Nitel Yöntemler Arasındaki Farklar". *Bilimsel Araştırma Süreçleri*. ed. Ö. Güngör. 223-236. Ankara: Grafik Yayınları, 2018.
- Doğan, Mebrure. "Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynler ile Sağlıklı Çocuk Sahibi Ebeveynlerin Dini Başa Çıkma, Umud ve Sabır Düzeylerinin Karşılaştırılması". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 5/8 (2016), 3214-3245.
- Doğan, Mebrure. *Sabır Psikolojisi*. Çamlıca Yayınları, 2016.
- Doğan, Yasemin. *Uluslararası Göç ve Entegrasyon Teorileri Bağlamında Afganistan Hazaralarının Türkiye'ye Göçü: Trabzon İli Örneği*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Draaisma, Douwe. *Sıla Hasreti Fabrikası Bellek Yaşlılıkta Nasıl İşler*. çev. Dürrin Tunç. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Eraslan, Aylin. "Antakya'da Yaşayan Özbeklerde Sosyal Entegrasyon". *Hatay Tarihi Ve Kültürü Dr. Mehmet Tekin Armağanı Üzerine Araştırmalar I*. ed. Sacit U. - Bülent A. 300-328. Hatay: Color Ofset Yayıncılık, 2016.
- Erdoğan, Türkan. "Kavramsal ve Kuramsal Açından Göç Olgusu". *Geçmişten Günümüze Göçler II. Cilt*. ed. A. Aköz vd. 17-45. Konya: Konya Ticaret Odası Yayınları, 2019.
- Erman, Kubilay. *Afganistan'da Sovyet Nüfuzu ve İşgali (Etikler ve Sonuçları)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Göcen, Gülüşan. *Kavram Atlası Din Psikolojisi I*. ed. B. Akot. Ankara: Gazi Kitapevi Yayınları, 2020.
- Göcen, Gülüşan. *Şükür ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Göç İdaresi Genel Başkanlığı. "Göç İdaresi Genel Başkanlığı". *T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı*. 2024. Erişim 04 Ocak 2024. <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>
- Göçmez, Ensar. *Afganistan'dan Gelen Göçmen Özbekler'in Sosyo-Kültürel ve Dini Hayatları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Hatay ili Ovakent beldesi örneği)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Güney, Salih. *Sosyal Psikoloji*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2009.
- Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut Yayınları, 2013.

- Kara, Yunus - Saroğlu, Hacer. "Derin Ekoloji Yaklaşımının Ahimsa Öğretisi'ndeki Yansımaları". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20/2 (2021), 362-371.
- Karaca, Faruk. *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2015.
- Kılıç, Enes. *Afganistanlı Göçmenlerin Uyumunda Dinin Rolü (Aksaray Örneği)*. Ankara: Ankara Yıldıırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Kirman, Mehmet Ali - Dölek, İlbey. "Sosyal Bir Olgu Olarak Göç". *İslam Coğrafyasında Terör*. ed. A. Akdoğan vd. 109-129. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Lieven, Anatol. "An Afghan Tragedy: The Pashtuns, the Taliban and the State". *Global Politics and Strategy* 63 (2021), 7-36.
- Naja, Wadih J. vd. "Prevalence of depression in Syrian refugees and the influence of religiosity". *Comprehensive Psychiatry* 68 (2016), 78-85.
- Oral, Belgin - Çetinkaya, Fevziye. "Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç, Tanımı, Nedenleri ve Göç Kuramları". *Türkiye Klinikleri Article* 3/1 (2017), 1-8.
- Öksüz, Deniz Naz. *Afganistan'dan Batı Ülkelerine Göç Sürecinde Türkiye'nin Konumu: Trabzon'daki Afganlılar Üzerine Bir Araştırma*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Ökten, Şevket. "Zorunlu Göç Zor(un)lu Kabul: Ceylanpınar Afgan Göçmenleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/28 (2012), 171-186.
- Özcan, Zeynep. "Göçün Travmatik Etkilerini Azaltmada Sosyal Desteğin Rolü Üzerine Deneysel Bir Araştırma". *Bilimname* 37 (2019), 1001-1028.
- Özçürümöz, Saime - İçduygu, Ahmet. *Zorunlu Göç Deneyimi ve Toplumsal Bütünleşme Kavramlar, Modeller ve Uygulamalar ile Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Özipek, B. Berat - Tanrıku, Faik. *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Göç ve Suriyeli Sığınmacılar*. Ankara: Nobel Yayınları, 2021.
- Özmen, Nebile. *Çokkültürlü Toplumda Sosyal Entegrasyon ve Din*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012.
- Öztürk, Emrullah. *Türk Asıllı Mültecilerinin 12 Eylül Dönemi'nde İskân ve İstihdamı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Rudmin, Floyd W. "Constructs, Measurements and Models of Acculturation and Acculturative Stress". *International Journal of Intercultural Relations* 33 (2009), 106-123.
- Sağır, Zeynep. *Mültecilerde Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Sağiroğlu, Ali Zafer. "Türkiye'nin Değişen Göç Karakteri". *Sosyoloji Dıvanı* 6 (2015), 9-30.
- Sherif, Muzeffer. *The Psychology Of Social Norms*. New York: Harper & Brothers, 1936.
- Şahin, Meryem. *Dini Bir Değer Olarak Tevekkül Yöneliminin Psikolojik Sebep ve Sonuçları Üzerine Araştırma*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Şahin, Meryem - Hökelekli, Hayati. "Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında Nitel Bir Araştırma". *International Journal of Social Inquiry* 12/2 (2019), 801-836.
- Tanrıverdi, Abdullah. *Kayseri'deki Suriyelilerde Kültürel Uyum ve Din*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Türk, Mehmet Mert. *Türkiye'de Yabancı İşçilik: Tokat Afganları Örneği*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Ulu, Mustafa - Çelik, Harun. "Suriyeli Mültecilerin Kullandıkları Başa Çıkma Yöntemleri ile Dindarlıkları Arasındaki İlişki". *Bilimname*, 40 (2019), 273 - 310.
- Ulu, Mustafa - Tanrıverdi, Abdullah. "Geçici Koruma Altına Alınan Suriyelilerde Göç, Kültürleşme/ Kültürel Uyum ve Din İlişkisi: Kayseri Örneği". *Bilimname* 43/3 (2020), 3214-3245.
- UNHCR. *UNHCR BM Mülteci Örgütü* (2024). <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri>.
- Yenginar, Miyyase Melike. *Mülteci Aileler ve Göç ile Değişen Aile Yapısı*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Yıldıırım, Ali- Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.
- T.C. Resmi Gazete. "Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun 4-5" (19 Mart 1982).